https://doi.org/10.37919/0201-419X-2026.104.7
УДК 81’373.612:82-1.Томенчук

ТРОПИ ЯК ЗАСОБИ СЕМАНТИЗАЦІЇ МАКРООБРАЗУ «ВІЙНА» В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ БОГДАНА ТОМЕНЧУКА

СТЕФУРАК
Роксолана Іванівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови,
Карпатський національний університет ім. Василя Стефаника;
вул. Шевченка 8, м. Івано-Франківськ, 76000;
e-mail: roxolana_orest@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9612-3851

Roksolana
STEFURAK,

Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor of the Department of Ukrainian Language,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University;
8 Shevchenka St., Ivano-Frankivsk 76000, Ukraine;
e-mail: roxolana_orest@ukr.net

У статті досліджено тропи як засоби авторської семантизації та контекстуальної конкретизації макрообразу «війна» в поезіях Богдана Томенчука, які увійшли до збірки «Вишийте, мамо, бронежилет». Установлено, що словесний образ війни формує система метафор, порівнянь, епітетів, перифраз, оксиморонів та асоціонімів, що забезпечує вторинну семантизацію лексеми «війна» й оновлення її змісту.

Ключові слова: *макрообраз, поетичний текст, троп, метафора, асоціонім, порівняння, епітет.*

Художній текст є словесним утіленням авторської асоціативно-образної картини світу. Поетичне омовлення певного фрагмента дійсності зазвичай пов’язане з тропеїчним «розростанням» ключового слова – макрообразу. Нині до таких макрообразів, актуальних і для художньої мови загалом, і для індивідуально-авторських стилів, і для конкретних творів цілком умотивовано належить «війна». Художні тексти Богдана Томенчука, які увійшли до збірки «Вишийте, мамо, бронежилет», демонструють оновлене, осучаснене сприймання й інтерпретацію цього макрообразу, істотну розбудову системи тропеїчних засобів мовоопису війни.

© Видавець Інститут української мови НАН України, 2026. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією Creative Commons: CC BY-NC-ND license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Реалії повномасштабної російської агресії проти України зумовили помітне розширення семантики та асоціативних зв'язків номінації «війна», перебудову ієрархії зафіксованих у словниках її лексико-семантичних варіантів, формування нових конотацій. Такі зміни особливо помітні в поетичному дискурсі, де однойменний макрообраз сьогодні слугує стрижнем організації художньої картини світу, а в його образно-асоціативному, експресивно-оцінному розгортанні визначальну роль відіграють тропи. Цю тенденцію переконливо засвідчують поетичні тексти Богдана Томенчука, які увійшли до збірки «Вишийте, мамо, бронежилет». Знаковим вважаємо поєднання в її назві мікрообразів *бронежилет* і *вишиванка*, що створює своєрідний внутрішньотекстовий контраст: у національній українській традиції мати вишиває синові сорочку на весілля, а бронежилет є реалією війни, що асоціюється з небезпекою і смертю.

Пропоноване дослідження тропеїчних засобів вербалізації макрообразу «війна» враховує лексико-семантичний обсяг ключової номінації (він сьогодні активно розширюється), лінгвокогнітивний (у поетичному тексті домінантним є саме авторський досвід світосприймання, що визначає особливості індивідуальної картини світу) і етнокультурний (образ війни очима українця).

У поетичному тексті макрообраз «війна» формується й осмислюється через систему тропів – індивідуально-авторських розширювачів семантики ключового слова. Саме вони забезпечують трансформацію денотата «війна» у багатовимірний макрообраз. Тропи засвідчують функцію авторської семантизації ключового слова, яку трактуємо як «збільшення семантичного обсягу слова в процесі його історичного розвитку або вживання слова в мовленні. Найчастіше відбувається розширення значення в результаті перенесення найменування за функцією, за подібністю ознак, за суміжністю тощо» [Бабій 2024: 230]. При цьому, як відомо, троп – це «мовностилістичний зворот, що полягає в уживанні слова або вислову в непрямому, переносному значенні для досягнення відповідного виражально-зображального ефекту: метафора, метонімія…» [Українська 2000: 692–693].

Основний арсенал тропів у поетичних текстах Б. Томенчука становлять метафора, епітет, порівняння, гіпербола, метонімія, синекдоха. Тропеїзація макрообразу «війна» в аналізованій поезії спирається на метафори (вони є найчастотнішими), а також на епітети, порівняння та асоціоніми. Усі вони сприяють активній семантичній розбудові номінації «війна», що зумовлена «нарощенням змісту і конотації» [Мацько 2003: 451].

Різнотипні метафори розширюють план змісту макрообразу «війна» іменниковими чи дієслівними образними моделями породження переносного значення на основі подібності за функцією.

Іменникові асоціативно-образні сполуки в досліджуваних текстах репрезентують індивідуально-авторські характеристики війни, її асоціативне лексико-тематичне розширення: ***вівтар скривавлених годин*** (Томенчук 2023: 174)[1], ***абетка скурвленої Zet*** (с. 174), ***багнюка вторгнень і нашесть*** (с. 212), ***пора неопалимих прапорів*** (с. 220), *дикий* ***танець помсти*** (с. 267), *по байдужих світах йшов стосотий* ***Великдень війни*** (с. 99), ***вдів*** *розпластані* ***хрести*** (с. 108), ***долі*** *кульгавий* ***демарш*** (с. 115).

Зафіксовано дієслівні образні сполуки на кшталт ***марширує війна*** (с. 37), ***війна розгулялась*** (с. 39), ***війна з війною … грає в кеглі*** (с. 181), ***у хрестик прицілу задивлений час***… (с. 319), *у* ***Біблії війни*** *нові* ***почато*** *глави* (с. 146). Це приклади персоніфікації.

Індивідуально-авторське тропотворення Богдана Томенчука демонструє також синкретизацію метафор з іншими образними конструктами – евфемізмами, перифразами, оксиморонами. Пор. насамперед вторинні номінації війни: *А нам – іти… / І з* ***Хресної дороги*** / *Не звернемо…* / *Видніється* ***Голгота перемоги***… (с. 203); *На* ***Голготу ішли****, ту, котра називалась* ***війною*** (с. 279). У наведених поетичних фрагментах метафора *Хресна дорога* образно розширює семантику лексеми «війна», словосполука *іти на Голготу* евфемізує дію *воювати, брати участь у боях.* Таке конотативне оновлення підтверджує, що для розширення семантики слова важливим є не тільки історичний контекст, а й соціокультурні, релігійні, ідеологічні та інші чинники. Саме тому

[1] Далі в тексті вказуємо тільки сторінку джерела.

російсько-українську війну вороги називають *спецопераціею, СВО, денацифікацією, демілітаризацією*, а Богдан Томенчук – *Хресною дорогою, Голготою*. Алюзійне приховане порівняння *Голгота – війна*, а також інтертекстуальна метафора *Голгота перемоги* – це засоби авторської семантизації ключової номінації «війна». Трактування війни через інтертекстему *Хресна дорога* демонструє релігійну маркованість авторського мовомислення.

Метафори-перифрази в аналізованих поетичних текстах Богдана Томенчука – оказіональні засоби семантизації образу ВІЙНА: ***хмільна забава*** (с. 7), ***криваве графіті*** (с. 27), ***вівтар скривавлених годин*** (с. 174), ***хресний шлях з кривавих стацій***... (с. 174), ***комп'ютерна гра*** (с. 37), ***уселенські лови*** (с. 51), ***пекельний танець*** (с. 90), ***криваві жнива*** (с. 159), ***гопак на битім склі*** (с. 143), ***концерт у залі з барикад*** (с. 118).

Евфемізовані дієслівні метафори характеризуються такими основними ознаками, як образність, оцінність, експресивність: ***благословлялося на кров*** (с. 103), ***прийшла пора стати супроти*** (с. 123), *по-княжому* ***ідуть з диявольом на ви*** (с. 146), ***Триває твоє трьохсотлітнє есе /*** *До тисячолітньої саги* (с. 276). Наведені поетичні фрагменти орнаментовані метафорами-евфемізмами, що «здатні виявляти й інтертекстуальний потенціал у художньому тексті» [Бабій 2024: 79].

Оксиморонні метафори – це мовні фігури, які надають поетичним контекстам значної експресивізації дійсності, у них поєднано слова «з протилежними або просто взаємовиключними значеннями для вираження нового цілісного поняття або окремого явища» [Бабій 2024: 179]. Такі словесні образи привертають увагу до суперечливої природи реалій буття. Наприклад: *Тут* ***моляться грішні, вбивають святі. /*** *В надії на* ***третє пришестя*** (с. 309); *Кажуть,* ***ангели вчаться стріляти****, / Інші* ***ангели дронами стали*** (с. 10); *Тут і* ***мертві уміють стріляти****, / Як у лютости їх пом'янем* (с. 256); *Ми* ***римуємо битву з молитвою****, / Інших не потребуючи рим* (с. 194); *Тут* ***білий світ, як чорна пляма*** (с. 219); *Комусь –* ***війна****... Комусь* ***кіно з попкорном*** (с. 233). Контекстуально зближені номінації взаємозбагачують внутрішню форму словообразу, граматично і семантично поєднаними стають лексеми з несумісних те-

матичних груп, що загострює експресивність метафоричних контекстів.

Епітетизація ключової номінації «війна» в досліджуваних текстах відбувається менш активно. Спостережено її оказіональне поєднання з прикметниками ***розперезана*** (с. 193), ***невмита*** (с. 200), ***молода*** (с. 216). Водночас автор часто вживає епітети до асоціативно пов'язаних мікрообразів: ***пошматоване*** *небо, …* ***чорні*** *вдови…* (с. 20), ***цинковий*** *камуфляж* (с. 18), ***скривавлені*** *світанки* (с. 5), ***неоксамитні*** *небеса війни,* ***отерпле*** *серце* (с. 227), ***незмивний*** *тризуб* (с. 81) та ін. Серед індивідуальних означень виокремлюємо епітети-оказіоналізми, які демонструють вербалізацію ключового образу за допомогою різноструктурних авторських неолексем: ***Бронекривавий*** *плащ* (с. 295), ***Принадійна*** *Марія ішла в Маріуполь* (с. 163), *вперто вірують душі* ***натщі*** */* ***в позанебний*** *біль воскресінь* (с. 283), ***Живонароджені, мертвопоховані*** (с. 237), *І про се ми, і про те ми… / Оминаємо одну / На сто грам заблудлу тему: /* ***Завтрадітямнавійну*** (с. 299).

Авторські епітети-прикладки формально сконденсовують словообраз, проте семантично розширюють його асоціативно-оцінне поле: ***Бог-капелан*** (с. 245), ***смерть-відданиця*** *чекає сватів* (с. 245), ***перевіянці-перешиванці*** (с. 89).

Одиницями авторської поетичної картини війни в Україні Б. Томенчука є різнотипні порівняння:

– сполучникові: *Ця війна… /* ***Як заведений принтер****…* (с. 46); *Оця війна,* ***як уселенські кеглі****…* (с. 266); *І* ***ніби кістка в горлі*** *ця війна* (с. 272);

– безсполучникові (порівняння в орудному відмінку) на означення кількісного виміру реалій: *Тоне торг такий – то війна. / Болі –* ***долями,*** *кулі –* ***тернами. /*** *Прапор стелеться на труну. / Срібло –* ***бочками.*** *Кров –* ***цистернами****. / Хто за кого тут – не збагну* (с. 57);

– порівняльні речення: *Із геть усіх* ***пісень,*** *що обпалили душу, / У ній зосталась та,* ***котра всьому війна*** (с. 187);

– порівняльні перифрази: війна – ***вселенська катастрофа*** (с. 125), ***долі кульгавий демарш*** (с. 115); ***Музика*** *моя –* ***війна****, Старший музика – гвир* (с. 234); ***Пустеля*** *все та ж –* ***трьохсотлітня війна*** (с. 259).

Усі типи порівнянь є характеризувальними образними засобами, які творчо й по-новому репрезентують макрообраз війни, розширюючи його семантичні межі.

Потужним індивідуально-авторським виразником образності в художньому текстотворенні Богдана Томенчука є асоціонім – лексема чи словосполучення, що в контексті твору стає тропом завдяки образотворчому механізму трансформації загальної назви у власну. Велика літера в такому тропі – не просто графічний маркер, а смисловий актуалізатор його вторинної семантизації. Роль автора в процесі формування асоціоніма безапеляційна, бо не контекст (продуманий чи випадковий), а саме митець «тропеїзує вибрану лексему, пишучи з великої літери, тобто розширює її семантику, оскільки такі слова автор «украплює» в плетиво тексту з певною стилістичною метою, і ця творча дія дає потужний стилістичний ефект» [Стефурак 2024: 71]. У поезії Богдана Томенчука спостережено однокомпонентні асоціоніми, а також двочленні й тричленнні конструкти.

Серед однокомпонентних домінують іменники, займенники та субстантиви: *сохрани у* ***Слові*** (с. 51), *на хрестинах у* ***Перемоги*** (с. 166), *додай мені сили,* ***Прамамо-Ріко****, / Вливайся у мене неміряним гнівом…* (с. 308), ***Предвічний, Ти, Хто, Той … Хто*** (про Бога) та інші.

Двокомпонентні асоціоніми мають розширений семантичний потенціал завдяки сполучуваності слів у переносному значенні: *Взяв рядовим до* ***Небесного Війська*** (с. 28); *Марширує війна по* ***Чумацькім Гостинці*** (с. 37); *Але найперше освяти окопи, / Із того храму, що* ***Святий Бліндаж*** (с. 122); *Лежать в могилах* ***Вітри Полеглі****, / що їх зібралось на ураган…* (с. 181); ***Небесний Віл*** *пасеться* (с. 219); *І назавше відходять кращі / У таку* ***Піднебесну Тінь****…* (с. 283); *Та виростають* ***Сини Вітрів*** (с. 181). Ці метафори почасти сприймаємо як вторинні номінації, оскільки у структурі сполук є асоціоніми, що виводять читача на внутрішню форму інших назв, як-от: ***Небесне Військо, Вітри Полеглі*** – убиті герої, ***Чумацький Гостинець*** – Україна.

Трикомпонетні асоціоніми не частотні в поезії, вони іноді складні для сприймання, потребують співтворення з автором:

Герої вмирають, як завжди вмирали – / На тризні ***Богів Благодатей Війни*** (с. 21). Асоціонім *Боги Благодатей Війни* оксиморонний за природою, експресивний, формує антитезу (***убиті герої – Боги Благодатей Війни***). Іноді трикомпонентні асоціоніми є тропеїчними маркерами сакралізованої дійсності: *Будь мені зранку і будь мені поночі… / Впертим ескізом і вступом до правди. / Скільки* ***Ікон Неустанної Помочі****… / Де та, що* ***Образ Моєї Розради****?* (с. 189).

Різноструктурні асоціоніми в аналізованих поетичних текстах слугують своєрідними семантичними «розширювачами» макрообразу «війна» не тільки на графічному рівні (велика літера фокусує увагу на лексемі як образі), а й на лексико-семантичному (онімізовані лексеми набувають нового значення), саме тому більшість дослідників кваліфікує асоціонім як троп.

Отже, семантичне розгортання макрообразу «війна» в поетичних текстах Богдана Томенчука забезпечують метафори, епітети, порівняння, асоціоніми. Вони формують конотативне поле лексеми «війна», розширюючи план її змісту шляхом його персоніфікації, евфемізації, оксиморонізації та перифразування, а також інтертекстуалізації. Домінантну роль у процесі авторської семантизації слова-образу «війна» відіграє метафора, яка забезпечує динамізацію та концептуальну багатовимірність лейтмотивної вербальної одиниці. Синкретизм тропів (метафора + евфемізм, метафора + оксиморон, метафора + перифраз) зумовлює багатовимірність авторської семантизації лексеми «війна», розширення її внутрішньої форми завдяки асоціативно-образному оновленню за участі сакральних, публіцистичних маркерів оцінки та експресії.

Бабій І.О., Голянич М.І., Стефурак Р.І. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, 2024.

Мацько Л.І. та ін. Стилістика української мови: Підручник. Київ: Вища школа, 2003.

Стефурак Р.І. Естетична функція асоціонімів у тексті есе Юрія Андруховича. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Філологічні науки***.** 2024. № 2(361). С. 71–77. https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-2(361)-71-77

Томенчук Б. Вишийте, мамо, бронежилет. Брустури: Дискурсус, 2023.

Українська мова. Енциклопедія. Київ: Українська енциклопедія, 2000.

REFERENCES

Babii, I.O., Holianych, M.I., & Stefurak, R.I. (2024). Dictionary of linguistic terms: Lexicology, phraseology, lexicography. Ivano-Frankivsk: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (in Ukr.).

Matsko, L.I., et al. (2003). Stylistics of the Ukrainian language. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukr.).

Stefurak, R.I. (2024). The aesthetic function of associonyms in Yurii Andrukhovych's essay text. *Bulletin of Luhansk National University named after Taras Shevchenko. Philological sciences, 2(361),* 71–77. https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-2(361)-71-77 (in Ukr.).

Tomenchuk, B. (2023). Embroider, mother, a bulletproof vest. Brustury: Dyskursus (in Ukr.).

Ukrainian language. Encyclopedia. (2000). Kyiv: Ukrainska entsyklopediia (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції / Received *07.02.2026*
Прийнято до друку / Accepted for publication *27.04.2026*
Статтю опубліковано / Published on *30.06.2026*

Roksolana Stefurak

TROPES AS MEANS OF SEMANTISATION OF THE MACRO-IMAGE "WAR" IN THE POETIC TEXT OF BOHDAN TOMENCHUK

The article presents a comprehensive analysis of tropes as individual authorial conceptualizers of the word-image *war* in the poetic texts of Bohdan Tomenchuk. The theoretical framework of the study is based on the view of a literary text as an associative-imagery model of the author's worldview, in which a key word functions as a macro-image and unfolds through a system of trope-based devices. The relevance of the research is determined by the insufficient investigation of the tropeization of the lexeme *war* in contemporary Ukrainian poetic discourse, where it appears not only as a nomination of a historical and social phenomenon but also as an axiologically marked mental and cultural concept.

The aim of the article is to identify the specific features of trope-based conceptualization of the image of war and to determine the role of tropes in structuring the author's vision of reality. The research material is Bohdan Tomenchuk's poetry collection *Vyshyite, Mamo, a Bulletproof Vest* (*Vishiyte, mamo, bronezhylet*). The study employs lexico-semantic, linguo-cognitive, and contextual-interpretative methods of analysis.

It has been established that the image of war in the poetic text is formed primarily through a system of metaphors (verbal and nominal), similes, epithets, periphrases, oxymorons, and associonyms, which ensure the secondary semantization of the lexeme *war* and expand its figurative potential. The article identifies and analyzes metaphorical models of the personification of war, as well as occasional tropes that shape the individual authorial idiostyle-associonyms (graphically and semantically marked units that intensify textual expressiveness and activate intertextual and cultural codes).

It is concluded that various types of trope-based structures in the analyzed poetic text function as key means of the author's conceptualization of the word-image *war*, forming its occasional semantic plane.

Key words: word-image, conceptualizer, poetic text, trope, metaphor, epithet, simile, oxymoron, associonym.